

Zbornik soboškega muzeja 16–17 (ur. Franc Kuzmič). Murska Sobota : Pokrajinski muzej Murska Sobota, 2011, 408 strani.

V času 20-letnega izhajanja zbornika soboškega muzeja so se zvrstile že številne razprave in prispevki, ki bogatijo pomurski prostor in ga s tem približujejo širši javnosti. Tudi koncept Zbornika soboškega muzeja 16–17 sloni na tem, da bralcem ponudi najnovejše izsledke iz preteklosti pokrajine ob Muri. Rečemo lahko: tako, kot je poslanstvo soboškega muzeja zbiranje, shranjevanje in obdelovanje gradiva iz preteklosti celotnega Pomurja, tako je poslanstvo zbornika soboškega muzeja objavljanje rezultatov raziskovanja pomurske preteklosti, ki so privlačni in aplikativni tako za ljubiteljske radovedneže kot za znanstvene raziskovalce pomurskega prostora. Tokratni Zbornik soboškega muzeja 16–17, ki je razdeljen na štiri tematska področja, prinaša 11 razprav in člankov, 4 gradiva, 5 poročil in ocen ter 1 bibliografijo.

Darja Kerec v prispevku *Nádasdyi ter njihova kolonizacija Belmure in Petanjcev v 13. in 14. stoletju* pojasni toponim Belmura in predstavi vodilne fevdnike na območju celotne srednjeveške Belmure. To

je bil rod Nádasdy, ki je izšel iz rodu Pethened (tudi Pethenye). Avtorica ugotavlja, da so bili prav pripadniki tega rodu najstarejši znani fevdniki v mejah zemljišča Belmura. Najverjetneje so bili slovanskega izvora in naj bi se na ozemlju Petanjcev naselili že konec 12. stoletja. Iz rodu Pethened ali gospodov Petanjskih pa so poleg Nádasdyjev izšle še vsaj tri veje: Heym, Itemer-Mákfai (t. i. veja Daraboš) in Gersei-Pethő. Čeprav so bili njihovi sosedski odnosi, predvsem s Haholdi in Amadejci, nenehno na preizkušnji, jim je svoje ozemlje vendarle vseskozi uspelo zadržati. Tako naj bi bilo prav petanjsko otočno ozemlje v današnjem Prekmurju tudi edino, ki ga je Pethenedova veja od leta 1233 v celotnem obsegu obdržala neprekinjeno do 17. stoletja, ko je rod izgubil večji del svojega premoženja.

Z orisom uprave in pravosodja na Madžarskem in v Zalski županiji v terezijanski dobi se je ukvarjala Bernadetta Horváth. Prispevek podaja upravno in sodno strukturo, ki se je v Zalski županiji, kamor so spadali tudi predeli današnjega Prekmurja, večinoma izoblikovala do sredine 18. stoletja in je zaznamovala še zadnje obdobje stanovske ureditve. Najpomembnejši organi krajevne uprave in krajevnopravnih predpisov so ostale županije, najpomembnejši oblastni organ županije pa je bila županijska skupščina (*generalis congregatio*). Z ustanovitvijo državnega sveta leta 1723 se je njen osrednji nadzor še okrepil, kar je prispevalo k izoblikovanju enotnih normativov. Državni svet je urejal upravo, nadzor pa je razširil tudi na konkretne zadeve. Z upravo je bilo seveda tesno povezano sodstvo, ki je bilo v rokah županije, torej županijskega sodišča (*sedes judiciaria, sedria*), od katerega se je ločilo kazensko sodišče. Ugotovljeno je bilo, da so bili madžarski sodni procesi v glavnem dolgi in so potekali v pisni obliki, pri čemer je sodišče do sklepa prišlo na podlagi dokaznega gradiva. V civilnih sodbah je bila sicer najbolj razširjena oblika dokazovanja listina, kot druga najpogostejša oblika pa je bilo dokazovanje s pričami. Spremembe tako v upravni ureditvi kot v sodstvu pa so po ugotovitvah Horváthove nastopile z revolucionarnim letom 1848.

Na pomembnost in uporabnost kanoničnih vizitacij za najrazličnejše raziskave preteklosti opozarja Gregor Škafar s prispevkom *Kanonične vizitacije kot zgodovinski vir na primeru turniške župnije* (temo je obširneje obdelal v diplomski nalogi). Osredotoča se na šestdeseta leta 17. stoletja, ko so bile opravljene (in so tudi ohranjene) tri vizitacije, tj. v letih 1660, 1665 in 1669. Predvsem vizitaciji za leti 1660 in 1669 (vizitacija leta 1665 je le delno ohranjena in nepopolna) sta se izkazali kot pomembna zgodovinska vira, saj podajata zgodovino župnije in njenih ljudi. Obe sta sicer bolj orientirani na predmete in materialno stanje, torej na gmotni, verski in kulturni položaj župnije, župnijskih posesti in cerkve, župnika, učitelja in ostalih vernikov, manj pa je uvida

recimo v politične razmere. To je tudi razumljivo, saj je turniška župnija preživljala slabe čase zaradi sprememb v veroizpovedi, turških vpadov in različnih uporov v ogrskem kraljestvu. A ne glede na to nam kanonične vizitacije odstirajo mnoge nejasnosti ter s tem bogatijo podobo prekmurske zgodovine.

Konec decembra 1848 so bile na ukaz poveljnika avstrijske vojske Ferdinanda Althana odrejene zaplembe premoženja vseh pomembnejših oseb, ki so imele v omenjenem letu vidnejšo vlogo in premoženje v Železni županiji. Zaplemba je doletela tudi grofa Antala Szapáryja, pravnuka barona Petra Szapáryja in parlamentarnega poslanca murskosoboškega okraja. Tako je nastal *Inventar murskosoboške graščine grofa Antala Szapáryja, izdelan januarja 1849*, ki ga zelo podrobno obravnava György Tilcsik. Inventar v dvonadstropnem murskosoboškem dvorcu sestoji iz 601 teze in zajema popis pohištva, slik, orodja, opreme, uporabnih in okrasnih predmetov osrednjega dela graščine, obdelovalnih površin po naseljih, staleža živine ter zalog vina, žitaric in krme. Na podlagi inventarja se odraža najmanj dvoja: 1) tedanje življenje lastnikov murskosoboške graščine neposredno pred odpravo tlačanstva in po njem; 2) življenje družine Antala Szapáryja v skladu z družbeno hierarhijo in navadami tistega časa.

Andrej Pavlič je avtor razprave *Združenje učiteljev Železne županije za okraj Murska Sobota (1872–1918)*. Da se morajo učitelji združevati v društva, jih je v 147. členu obvezoval Eötvösov zakon o izobraževanju XXXVIII – 1868. Njihov cilj je bil podpirati koristi šole, krepiti izobrazbo in vzgojo učencev ter širiti obzorje samih učiteljev, pa tudi pomagati invalidom, vdovam in sirotam. Splošno učiteljsko društvo za okraj Murska Sobota je delovalo v okviru Splošnega združenja učiteljev Železne županije, v kateri so bile državne, občinske in verske šole. Ob teh pa so obstajale tri vrste učiteljskih društev: državna, rimskokatoliška in evangeličanska. V okraju Murska Sobota so bili učitelji tako kot na Madžarskem vključeni v splošna in verska društva. Iz okrajev Körmend, Vasvár, Monošter in Murska Sobota je bilo leta 1872 v učiteljsko podružnico organiziranih 16 učiteljev. Tej in drugim podružnicam je bilo matično društvo Splošno društvo ljudskih učiteljev Železne županije za samoizobraževanje in pomoč, ustanovljeno 1. septembra 1870. Kot ugotavlja Pavlič, je število šol v okraju Murska Sobota od leta 1874 do 1918 izrazito naraslo (leta 1874 je bilo v okraju 20 šol z 22 učitelji, leta 1918 pa že 45 šol s 86 učitelji in 6 vrtcev s 7 vzgojiteljicami).

Prispevek *Žrtve vojne 1941–1945 v osrednjih Slovenskih goricah* izpod peresa Marjana Toša je rezultat dolgoletnega zbiranja podatkov o žrtvah vojne v osrednjih Slovenskih goricah. Avtor najprej na kratko predstavi razmere med nemško okupacijo v letih 1941–1945 na širšem lenarškem območju, kjer

je nemška oblast sorazmerno zgodaj začela izganjati zavedne Slovence. Zatem na osnovi razpoložljivih virov statistično predstavi vse žrtve vojne v letih 1941–1945 na tem območju (padli partizani, pripadniki NOV, umrli v nemških koncentracijskih taboriščih, ustreljeni talci, umrli v izgnanstvu, sestreljeni zavezniški talci itn.), vključno z žrtvami povojnega zbirnega taborišča Hrastovec. Kot poudarja avtor, podatki v prispevku nikakor še niso popolni oziroma dokončni, toda v prizadevanjih, da dobijo imena tudi pozabljene in zamolčane žrtve druge svetovne vojne, je bil narejen velik korak naprej.

Vinko Škafar v prispevku *dr. Vladimir Škerlak in umor Daniela Halasa* predstavlja tipkopis besedil dr. Škerlaka, ki se nanašajo na njegovo razmišljanje in hotenje, da bi dokončno razjasnil Halasov umor, njegove morilce in ovaduhe. Škerlak je namreč vse do smrti, čeprav je bil evangeličan, poizvedoval in razpravljal o morilcih gimnazijskega sošolca in katoliškega duhovnika Daniela Halasa. K temu ga je spodbudil predvsem katoliški duhovnik Mihael Jerič s svojo razpravo »Kdo je ubil polanskega župnika Daniela Halasa?«,¹ v kateri je dokazoval, da so ga umorili madžarski žandarji njilaši. Poleg svojih razmišljanj o Halasovem umoru Škerlak v svoji bogati pisni zapuščini osvetljuje razmere pred, med in po drugi svetovni vojni v Prekmurju.

V razpravi *Prekmurski knjižni jezik v Küzmičevem Evangeliju po Ivanu in prekmursko narečje v Strukovcih* Anja Benko in Zinka Zorko predstavita *Evangelij po Ivanu* Števana Küzmiča in današnji prekmurski strukovski govor na vseh jezikovnih ravninah. Jezikovna analiza *Evangelija*, ki je sestavljen iz 21 delov, se v tem prispevku omejuje na 19. del, in sicer z glasoslovnega, oblikoslovnega in skladskega vidika. Za primerjavo so v nadaljevanju podane še značilnosti strukovskega govora, ki spada v prekmursko ravensko podnarečje. Na koncu razprave avtorici v obliki sklepnih misli strneta jezikovne značilnosti v Küzmičevem *Evangeliju po Ivanu* in v današnjem prekmurskem strukovskem govoru. Razprava je nedvomno izredno zanimiva, saj ponazarja govor vasi Strukovci, od koder je izhajal Števan Küzmič, v času normiranja prekmurskega jezika in govor tamkajšnjih prebivalcev danes.

Irma Brodnjak se v prispevku *Uporaba besedne zveze prekmurski umetnik – da ali ne?* sprašuje, kako pravzaprav imenovati prekmurske umetnike. Izraz prekmurski umetnik v osnovi sicer ni napačen, saj v prvi vrsti določa umetnikovo poreklo. Problematičen pa postane, ko začnejo ljudje, ki niso iz Prekmurja, v pridevniku prekmurski iskati prekmurski

¹ Jerič, Mihael, Kdo je ubil polanskega župnika Daniela Halasa. *Glasnik Slovenskega duhovniškega društva*, št. 3, 1978, str. 124–131.

sentiment. Avtorica tako na podlagi intervjujev (s štirimi akademskimi slikarji ter enim literatom in novinarjem) ugotavlja, da se intervjuvancem veliko ustrežnejši kot izraz *prekmurski umetnik* zdi izraz *umetnik iz Prekmurja* ali kar iz kraja, kjer živi, npr. slikar iz Murske Sobotne. Kot kaže, izraz *prekmurski umetnik* ni problematičen za tiste, ki dobro poznajo Prekmurje ali v njem živijo, temveč za tiste, ki ga ne poznajo prav dobro in se opirajo zgolj na stereotipne predstave o njem.

Podobe prekmurskega pesemskega izročila – »Milo je slišati njih tužne glasove ...« – si je za preučitev izbrala Marija Klobčar. Prve obrise pesemskega izročila pokrajine vzhodno od Mure upodablja posnetki trinajstih pesmi, zapisani na Tišini leta 1898 na voščene valje, zapisi Jožefa Košiča ter zbirka pesemskih zapisov, ki jih od leta 1955 zbira in hrani Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU. Po ugotovitvah avtorice so med obrednimi pesmimi, ki zaznamujejo najpomembnejše mejnike, razpete med rojstvo in smrt, pesemsko najvidnejše pesmi, povezane s poročnimi šegami in šegami ob smrti, hkrati pa tudi pesmi, povezane s koledarskimi šegami. Sklenemo lahko, da zvočne pokrajine Prekmurja, kot se je ohranila v današnji čas, ni gradilo le izročilo, zavezano obdelovanju zemlje in verskemu obzorju, ki ga je pred stoletji ohranjala prekmurska književnost s prekmurskimi pesmaricami. Izročilo so namreč tkale tudi vezi s kraji in ljudmi, s katerimi so se Prekmurci srečevali na sezonskem delu in v izseljenstvu, kjer so videli priložnost za boljši zaslužek.

Kakšne so *lončarjeve skrivnosti prodaje ali ljudsko podjetništvo*, je ugotavljala Jelka Pšajd. V Prekmurju je med obema vojnama do sedemdesetih let 20. stoletja delovalo veliko rokodelcev, ki so izdelovali z namenom prodaje in zaslužka. Ob tem se poraja vprašanje, kako so bili ti rokodelci, konkretnije lončarji, podjetni ter kako so iskali in našli kupce. Zagotovo z uporabo kreativnih strategij, kot je neposredno trženje, oziroma s prodajo na sejnih, kjer je bil delež prodaje tudi največji. A sejmji so bili le nekajkrat letno, zato so lončarji svoje skrbno izdelane primerke prodajali tudi od hiše do hiše, od leta 1950 pa jih je veliko pričelo delati za ljubljansko podjetje Dom, ki je tržilo predvsem domače rokodelske in umetnostne izdelke. Skrivnosti prodaje pa so bile zagotovo v kakovosti, neposredni prodaji oziroma stiku s kupcem, dobrem poznavanju potreb posameznih kupcev, pa tudi značaj prodajalca – lončarja – je odigral pomembno vlogo.

V Zborniku soboškega muzeja 16–17 so nadvse zanimivi in poučni tudi prispevki v tematskem sklopu *Gradiiva*. Marjan Makovec obravnava *Terezijanski urbar gornjelendavskega (graškega) zemljiškega gospodstva*. Urbar je razdeljen na devet poglavij, ki opisujejo velikost kmetij in dolžnosti tlačanov do zemljiškega gospoda in obratno. Pri pregledu urbarial-

nega lista naselja Gornja Lendava avtor ugotavlja, da je bilo v 18. stoletju v naselju 31 kmečkih družin in da so bili kmetje kljub zapisanim pravicam v urbarju na milost in nemilost prepuščeni zemljiškemu gospodu.

S *Fotografi v Prekmurju 1870–1945* se je ukvarjal Mark Krenn. Predstavi 20 poklicnih in 9 ljubiteljskih fotografov, ki so v Prekmurju intenzivno delovali do konca druge svetovne vojne. Konkretnije se osredotoča na čas med letoma 1920 in 1945, ko se je fotografija močno uveljavila pri vseh družbenih skupinah in kot taka prvič vizualizirala družbeno dogajanje ter postavila temelje za nadaljnjo historično fotografsko topografijo. Žal pa so za večino poklicnih fotografov prav dolgotrajne vojne razmere in splošno pomanjkanje pomenile konec aktivnega fotografiranja.

Katica Mladenović se je odločila za preučitev *osebnega lista generacije soboških gimnazijcev v šolskem letu 1936/1937*. V prispevku je na podlagi vpisnic na Državno realno gimnazijo v Murski Soboti za šolsko leto 1936/1937 (današnji osebni list) podana kratka primerjava strukture vpisanih učencev v šolskem letu 1936/1937 in danes vpisanih dijakov na gimnaziji v Murski Soboti.

Da je bila v Prekmurju živahna tudi gasilska dejavnost, ugotavlja Antun Novak v prispevku *Gasilska dejavnost v Prekmurju v 19. stoletju*. Njen začetek v posameznih krajih v Prekmurju, pri čemer je bila bodisi prostovoljna bodisi obvezna, sega na konec 19. in začetek 20. stoletja oziroma v čas po letu 1888, ko je Ogrska sprejela zakon o gasilski službi kot delu požarne varnosti.

Med *Poročili in ocenami* so predstavljena in ovrednotena izbrana dela nekaterih avtorjev. Tamara Andrejek najprej predstavi *Muzejske delavnice v Pokrajinskem muzeju Murska Sobota*, kjer poleg že tradicionalnih delavnic pripravljajo tudi nove koncepte delavnic, ki kulturno dediščino na zanimiv, zabaven in poučen način približajo širši javnosti. Ista avtorica v nadaljevanju pozornost nameni razstavi *Umetnine iz Prekmurja, Od romanike do modernizma*, ki je s katalogom pod vodstvom urednika, avtorja pretežnega dela besedila in avtorja razstave dr. Janeza Balazica končno tudi v besedi in fotografiji predana trajnemu spominu.

Franc Kuzmič se pomudi pri knjigi *Gasilstvo v Prekmurju: 1873–2003*, v kateri Franc Gomboc predstavlja razvoj gasilstva v Prekmurju v časovnem obdobju 130 let. Knjigi, ki je nadvse dragocen prispevek zgodovinski zakladnici, daje še posebno dokumentarno vrednost 172 gasilskih organizacij, nastalih v teh 130 letih v Prekmurju. Dočakali pa smo tudi *Faksimile treh Hoffhalerjevih knjig*, tako Franc Kuzmič, ki so kot prve izšle na današnjih slovenskih tleh in v prvi tiskarni na Slovenskem. Najprej je izšel faksimile najboljše delo Postila (2001), nato Kratek nauk o pripravah na smrt

(2007) in naposled še Kosanje hudiča s skesanim grešnikom, ki govori o upanju zoper obup (2009).

Na dve zanimivi hrvaški publikaciji, ki sta lahko uporabni tudi za slovenskega bralca, opozarja Vinko Škafar. Gre za priročnik *Hrvatski franjevački biografski leksikon* (2010) in ponatis izdaje *Epska trilogija ili nestranično vezdašnjega tabora ispisavanje za leto 1788., 1789., 1790* (2010). Obe knjigi sta zanimiva osvetlitev uspešnih Slovencev na Hrvaškem.

Zbornik sklene Franc Kuzmič z *bibliografijo Bela Severja* v letih od 1957 do 2004. Bela Sever, po izobrazbi geograf in etnolog, je bil vse življenje dejaven in uspešen na številnih področjih, nazadnje kot urednik pri Založbi Mladinska knjiga v uredništvu Enciklopedije Slovenije (1986–2002).

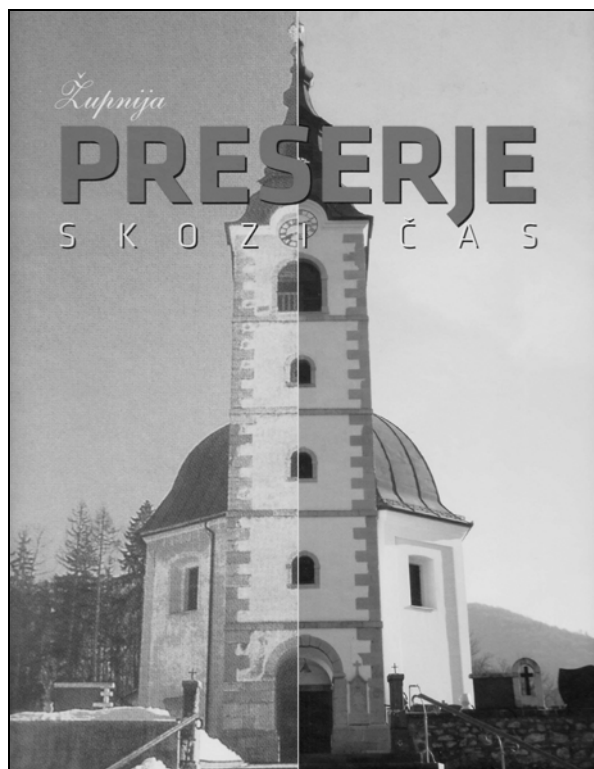
Zbornik soboškega muzeja 16–17, ki se ponaša s pisano in zelo bogato vsebinsko tematiko, zagotovo ni dobrodošel pripomoček le za lokalno prebivalstvo, ampak tudi dobro izhodišče za razširjene in poglobljene razprave posameznih v njem načetih vprašanj. Prispevki, ki so opremljeni s kratkimi povzetki v angleščini, bralca seznanjajo z manj poznanimi ali celo prezrtimi razpravami ter predenji priključijo ljudi in dogodke iz preteklosti najbolj severovzhodne slovenske pokrajine. Morda bi bilo dobro, da bi bili vsi prispevki objavljeni po enotnih navodilih, v celoti gledano pa je zbornik lep doprinos h krajevni zgodovini Pomurja, zato upamo, da se bo ta tradicija zbornika soboškega muzeja s poudarkom na regionalnem kontekstu nadaljevala tudi v prihodnje.

Klaudija Sedar

France M. Dolinar (ur.): Župnija Preserje skozi čas. Preserje : Župnija, 2011, 440 strani.

Vsak, ki se je s pravim nepristranskim znanstvenim pristopom, bodisi poklicno bodisi ljubiteljsko, ideološko neobremenjeno srečal s slovensko bližnjo ali daljno preteklostjo, bo ne glede na svoj svetovni nazor rade volje priznal pomembno vlogo, ki so jo v naši zgodovini odigrale župnije. Te niso bile zgolj osnovne »gradbene enote« in temeljne oblikovalke cerkvenega verskega življenja, temveč so bile izredno pomembne tudi na mnogih drugih področjih, tako po duhovni kot po materialni plati. Pogosto so odločilno sodelovale pri usmerjanju in oblikovanju naših prednikov tako na idejnem, družbenem, kulturno-prosvetnem in šolskem kot tudi na političnem in gospodarskem področju.

Zgodovina slovenskih župnij tako pomeni eno temeljnih vsebin ne samo slovenskega cerkvenega, ampak tudi splošnega, še v večji meri pa krajevnega zgodovinopisja. Mimo zgodovinskega prikaza župnije ne more nobena krajevna zgodovina, ki hoče celovito prikazati preteklost določenega kraja. Tako nam znani knjižnični sistem COBISS sredi maja 2012 samo pod ključnimi besedami »zgodovina župnije« in »Slovenija« pokaže skoraj 700 »zadetkov«. Ti zajemajo tako župnijam izrecno posvečene kronike, zbornike in monografije kot tudi posamezne razprave v teh in drugih publikacijah, zlasti širše zastavljenih krajevnih zgodovinah, ki vsebujejo tudi obširnejši ali krajši prikaz preteklosti župnij obravnavanih krajev.

Vrsti publikacij o posameznih župnijah se je pridružila tudi publikacija o župniji Preserje pod Krimom. »Izgovor« za njen izid sta bili 300-letnica tamkajšnje farne cerkve sv. Vida (1711) in 250-letnica ustanovitve župnije (1758). Preserski župnik Marko Košir in urednik dr. France M. Dolinar sta k sodelovanju pritegnila s strokovnega vidika zelo pisano in kakovostno ekipo sedemnajstih avtoric in avtorjev, sicer pretežno zgodovinarjev in umetnostnih zgodovinarjev. Skupaj so pripravili devetnajst prispevkov, pri čemer je g. Košir napisal tri, en prispevek pa so napisali trije avtorji.

Avtorji so zajeli praktično vsa področja življenja župnije v preteklosti in sedanjosti, poleg tega pa so temeljito predstavili še kar nekaj tem, ki presegajo krajevno in splošno cerkveno zgodovino ter pose-